

TÜRKİYE'DE KUYUMCULUK KAPSAMINDA İSTANBUL GÜMÜŞ EŞYA İŞLEME SANATI

Haldun ŞEKERCİ¹

Öz

Türklerin milli sanat olarak benimsedikleri alanlardan olan maden sanatları ve bu alana bağlı alt dallardan birisi de kuyumculuk kapsamındaki gümüş eşya işleme sanatıdır. Bu araştırma, İstanbul'da yapılan gümüş eşya sanatını kuyumculuk sanatı kapsamında, gümüş eşya sanatının gelişimi ve durumu vurgulanarak, sanatın ustalar ve üretim teknikleri ile ürün boyutu üzerine odaklanarak alansal çalışmaları açıklamaktadır. Amaç, gümüş eşya işleme sanatını odağına alarak Türkiye'deki ana merkezlerden olan İstanbul'daki gümüş eşya işleme sanatına yaklaşım ile toplumun odağına yerleşmek ile bilgilendirmektir. Yöntem olarak, nitel araştırma tekniklerinden betimsel yöntem kullanılmıştır. Bu doğrultuda literatür taraması yapılmış ve makalenin verileri meydana getirilmiştir. Literatürde bulunmayan özgün bilgiler saha çalışması yapılarak elde edilmiştir. Çalışmaya uygun gümüş eşya sanatına dair görsel öğeler dahil edilerek makalenin içeriği görsel anlatım şeklinde ayrıntılanmıştır. Bulgular, basılı yayınlar dışında 2013-2024 yılları arasında İstanbul'daki gümüş eşya işleme sanatıyla uğraşan Kapalıçarşı'daki hanlardaki atölyeler ve buradaki ustalardan elde edilen verilerden oluşmaktadır. Bu sanatın, tarihi, günümüzdeki durumu, ustaları, mevcut üretim kapasiteleri, toplumsal sosyal etkileri, yaşanan olumsuz durumlar konularında özgün veri sağlamaktadır. Sonuç olarak düzenli veriler kapsamında kuyumculuk bağlamında Türkiye'deki gümüş eşya sanatının geçmiş, mevcut durumu, gelecekteki olası durumu üzerinde alan ilgilerine bilgiler sunmakta ve bu alanın önemi vurgulanarak kültür alanlarımız içerisinde önemli bir yerde done olduğu varsayılarak konu tartışılmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Gümüş eşya, Kuyumculuk, El sanatları, Maden

JEL Kodları: Z00, Z110, Z10

WITHIN THE SCOPE OF JEWELRY IN TURKIYE ISTANBUL SILVERWARE WORKING ART

Abstract

This research explains the silverware art made in Istanbul within the scope of jewelry art, emphasizing the development and status of silverware art, and focusing on the masters, production techniques and product size of the art. The aim is to inform the society by focusing on the art of silverware processing in Istanbul, which is one of the main centers in Turkey, by placing it in the center. As a method, the descriptive method, one of the qualitative research techniques, was used. In this direction, a literature review was conducted and the data of the article was created. Original information not found in the literature was obtained by conducting field work. The findings consist of data obtained from the workshops in the inns of the Grand Bazaar in Istanbul where silverware processing art is dealt with between 2013-2024, in addition to printed publications, and from the masters there. As a result, with regular data, information is provided to field interests on the past, current status and possible future status of silverware art in Turkey, and the importance of this field is emphasized and an attempt is made to discuss the important issue within our cultural areas.

Keywords: Silverware, jewelry, Handicrafts, Metal

JEL Codes: Z00, Z110, Z10

¹ Doç. Dr., Kütahya Dumlupınar Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi, El Sanatları Bölümü, Takı Tasarımı ve İmalatı Anasanat Dalı, haldun.sekerici@dpu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-2753-6951

Başvuru Tarihi (Received): 01.02.2025 **Kabul Tarihi** (Accepted): 18.04.2025

Giriş

II. Mehmet diğer adı ile Mehmedi Sani 1451-1481 yılları arasında hüküm süren, bilinen adıyla Osmanlı Devleti’nin 7. Padişahı Fatih Sultan Mehmet Han Konstantiniyye’yi 1453 tarihinde fetih etti. Bu muzafferiyetin ardından 1058 yıllık Doğu Roma İmparatorluğu son bularak Ortaçağ kapandı ve yeniçağ başladı (Uzunçarşılı, 2019, s. 467,493; Eyüp, 2024). Yeni bir çağın başlaması ile Osmanlı devletinde yeni gelişmeleri de beraberinde getirdi. Fatih’in Yeniçağa uygun yeni bir dünya devleti kurma çabaları her alanda gelişmeyi ve büyümeyi destekleyerek Osmanlıyı tasarlanan hedefe ulaştırdı. Bu alanlardan bir tanesi de Türklerin mahir oldukları ve milli sanatlarından sayılan maden sanatıydı (Kayaoğlu, 1985, s. 185; Şekerci, 2014a, s. 101). Türklerin bulundukları her coğrafyaya en başta savaş aletlerini yapma işini (Durmuş, 2019, ss. .49,70; Memurlar.net, 2024) götürmeleri ve bu coğrafyadaki milletlere de öğretmeleri (Göksu, 2019, ss. 40,51) dünyaya bu alanda zanaata bağlı bilgilerin aktarılmasını sağlarken Türkleri durulmaz bir güç yapmakta idi. Türklerin Ergenekon’dan çıkışı (Demir, 2021, ss. 27,89) gibi milli destanlar aslında onların maden sanatlarında ki yeteneklerinin “demirden dağları eritebilecek” bilgiye ve yeteneğe sahip olduklarının yansımasıydı. Maden sanatlarının alt dalı olan kuyumculuk alanında usta olan Türkler gittikleri her coğrafyada karşılaştıkları kültürleri dışlamak yerine, kabul edip kültürüne uydurma faaliyetini başarıyla uygulayarak neredeyse hükmettikleri alanlar dışında da tüm coğrafyaları etkisi altına alabilen müthiş bir kültür birikimi ortaya çıkarmayı başarmıştır.

Alp (2008) kültürün devşirip geliştirilmesi ile ilgili durumu şu şekilde açıklamıştır:

“Osmanlı egemenliği süresince aynı bölge ve aynı süreçte farklı etnik-dinsel ve kültürel kökenlere sahip toplulukların bir arada birlikte günlük yaşamları sayesinde kullanım bulmuş ortak maddi kültür unsurlarını oluşturan gereçlerdir. Kendilerine ait olan ve başka kültürlerden benimsedikleri deneyimleri de beraberinde getiren Osmanlılar, Balkanlar’da başta Ortodoks, Hristiyan halkları olmak üzere, bu topraklarda yaşayan halkların kültür ve gelenekleriyle karşılaşmışlardır. Balkanlar’da günlük gereksinimlerin karşılanması için kullanılan eşya ve gereçlerin Osmanlı’nın gelişinden önce de var olduğu bilinmektedir. Ancak Osmanlı egemenliği ile birlikte söz konusu halk katmanlarına yaşamlarının her aşamasında kendini gösteren yeni etkenlerin eklendiği ifade edilebilir. Üstelik gerek birey gerekse aile ve toplum basamaklarında bölge için yepyeni sayılabilecek bir Müslüman yaşam biçimi bölgeye dışarıdan kendi deneyim ve birikimi-gelenekleri ile beraber gelmiş ve var olan sosyal katmanları da içine alarak yeni yapısal-kurumsal düzenler getirmiştir” (Alp, 2008, ss. 18-19).

Konstantinopolis’in Dersaadet/İslambol olması ile günümüze değin gelişimi bitmeyen İstanbul dünya kültür varlığına armağan edilmiş oldu. Elbette ki dünyaya mal olmuş bu hazine şehrin bu hale gelmesi için yapılması gerekenler olduğu gerçektir. Bu gerçeklerden ve gerçekleştirilenlerden bir tanesi de şehrin zanaat-sanat ve buna bağlı bir ticaret merkezi haline getirilmesi esaslarından birini teşkil etmekte idi (İnalcık, 2015, ss. 36,85; Realhistory, 22.02.2024). Bahsedilen kapsamda milli sanat Maden sanatları ile uğraşan zanaatkârlar davet edilmesi ile ve bu davetlerin artçı yansımaları ve fethin etkisi ile kendiliklerinden şehre gelmeye başladılar.

Resim 1: a. *Kapalı Çarşı Cevahir Bedesten*, b. *Kapalı Çarşı Üstten Görünüş*, c. *Kapalı Çarşı Mahmut Paşa Kapısı Çukur Kule*

Kaynak: Şekerci, 2013, s.10; Kaya, 2024; Bal, 2016.

İstanbul'a gelen zanaatkârlar aracılığıyla üretim yapılması üretilenin zamanın en iyisi olması, fakat üretilen mallarında satılması, yani ticaret olması gerekiyordu ki süreçlerde devamlılık ve zenginlik olması bir medeniyetin yükselmesi için gerekli şartlardandı. Bu duruma neden olacak faaliyetlerden birisi de Bizans zamanında ticaret içinde kullanılan meydana Dünya sultanı tarafından 1460 yılında Cevahir bedesteni yapılarak ticaretin ve Çarşuyu Kebirin kalbi oluşturuldu (Serdaroğlu, 2015, s. 161, 169; K.K.4.). Daha sonra yapılan Sandal bedesteni ile dünya ticaretinin kalbi artık dünyanın ilk ticaret merkezi olma ünvanını alacaktı. Bu alan gelişimine hız vererek bedestenlerin araları süreç içerisinde kapatılarak dükkânlar ve alışveriş tezgâhları oluşturularak günümüzde 60 sokaklı 3700 metrekarelik ve artçı bölgelere sahip Kapalı çarşı (Eyice, 1992, s. 509,513; K.K.7.) halini aldı. Kapalı çarşı bu haline gelirken İstanbul'a gelen ve maden sanatı ile uğraşan zanaatkârlar buradaki dükkânların üzerinde bulunan yerlerde kendileri ve aileleri konaklamaya ve çalışmaya başladılar. Jean Paul Roux'un 1989 tarihli "L ' Histoire de l 'Empire Ottoman", kitabının "L 'Art Ottoman" başlıklı, XV. bölümünde, 649 ve 683 sayfaları arasında yazılan "L 'Art Ottoman Dans les Temtoires Turcs", başlıklı yazısında yer alan ve Mübahat Türker Küyel tarafından 1990 yılında Osmanlı Sanatı olarak Türkçeye çevrilen yazının 899 sayfasında Mısır, Şam, Memlük okullarının el işi ürünlere etkileri ve şamdan leğen ibrik gibi üretim nesnelerinin ele alındığı görülür. Özellikle Osmanlının etki bölgesinde Şam, Halep, Bağdat. Türkistan, Anadolu'nun Orta, Doğu ve Güneydoğu bölgesi Edirne'den çok sayıda zanaatkâr İstanbul'a geldi. Bu zanaatkârlar Öznel ve özgün nitelik gösteren İstanbul gümüş işleme sanatını dünya kültür mirasına dahil etmeyi başardılar.

1. Çalışmanın Amacı

İstanbul gümüş eşya işleme sanatını odağına alan ve sanat hakkında bir bakış açısı geliştirmeyi hedefleyen bu makalenin asıl amacı, gümüş eşya sanatı, sanatın tarihi ve günümüzdeki durumu konusuna toplumun odak noktasına yerleştirme, bilgilendirme ve değişik bir bakış açısıyla veri meydana getirmektir. Buna bağlı öneriler sunma amaçlamaktadır. Bu makalenin kuyumculuk alanında İstanbul'daki gümüş eşya işlemeciliği bağlamında literatüre katkı sunacak önemli yaklaşımlar içerdiği düşünülmektedir.

2. Çalışmanın Yöntemi

Çalışmada nitel araştırma türlerinden betimsel yöntem kullanılmıştır. Bu kapsamda görsel ile yazılı kaynaklar yer almıştır. Buna bağlı olarak literatür taraması ve saha çalışması yapılmış ve yazınsal veriler meydana getirilmiştir. Elde edilen fotoğraflar çalışmanın ilgili kısımlarına ilave edilerek çalışmanın içeriği zenginleştirilmiştir. Veri toplama türlerinden belge analizi yöntemi ve saha araştırması ile elde edilen veriler yorumlanmıştır. Belge analizi; basılı yayınlar, online kitaplar, bilimsel raporlar, elektronik dergiler, web sayfaları ile ulaşılabilen diğer ortamlardaki yazılardan meydana getirilmiştir. Yapılan tarama sonuçlarına göre değişik çalışmalara

rastlanmasına rağmen *Türkiye’de Kuyumculuk Kapsamında Gümüş Eşya İşleme Sanatı* başlıklı herhangi bir araştırmaya rastlanmamıştır. Çalışma İstanbul ili Kapalıçarşı çevresindeki hanlarla sınırlıdır. Bu araştırmanın saha verileri için İstanbul Kapalıçarşı çevresindeki 36 adet handa inceleme yapılmış ve 17 adet kaynak kişi (gümüş eşya ustası) ile görüşülmüştür. Bu hanlardan 23 tanesinde Gümüş Eşya üretimi olmadığı 13 tanesinde üretim yapıldığı ile ilgili Gümüş Eşya üretilen hanlar üzerinden oluşturulmuş 2013 ve 2024 yıllarına ait veriler tablolastırılarak sunulmuştur. Elde edilen verilerin yeterli ve tutarlı olduğu varsayılmıştır.

3. Çalışmanın Bulguları

3.1. İstanbul Gümüş Eşya İşleme Sanatı Tanımı

Türk kültür vesikalarından olan el sanatları geleneksel tekniklerini muhafaza ederek nerdeyse tamamına yakını varlıklarını günümüze kadar sürdürmeyi başarmışlardır. Kıymetli madenler ve kıymetli süs taşları kullanılarak yapılan takı ve eşya üretimine kuyumculuk denir. “Gümüş hammadde kullanılarak ziynet eşyası dışında, hayatta gerekli olan, yapılmış/ortaya çıkartılmış her türlü nesneye gümüş eşya denir” (Şekerci, 2021, s. 4; Şekerci, 2014a, s. 19). Sanat kapsamında kullanılan gümüş; rahat işlenebilen, oksidasyon olmayan kıymetli madenlerden birisidir. Beyaz renkli, parlayan, yumuşak olan maden, altının saf olanında az daha sert ayrıca altından sonra iyi işlenebilen metaldir. Çoğunlukla alaşım türleri kullanılmaktadır (Önder, 1995, s. 70). Gümüş eşya sanatı kapsamında üretilen ürünlerin ve ürünlerin üretilmesinde kullanılan teknik ve üslupların İstanbul’a ait öz nitelik göstermektedir.

Anadolu’da var olan ustalar-sanatkârlar aynı anda kendilerinden önceki kültür mirasına sahip çıkmakla beraber, göçlerle Anadolu’ya yeni gelen farklı medeniyetlerin getirdikleri üslupları ve teknik de benimsemişlerdir. Fakat Anadolu’ya ait özgün tarzında korunduğu görülür (Savaşçın, 1985, s. 11; K.K.9.).

Anadolu Selçukluları zamanında gelişim meydana getiren metal işleme sanatı Osmanlılara köklü bir alt yapı bırakmıştır. Çağının en büyüğü sayılan sanat ve kültür merkezlerinden İstanbul XVI. ve XVII. yüzyıllarda gümüş işleme sanatının merkezi haline gelmiştir. Merkez olma özelliğini de XIX. yüzyılın sonuna kadar korumuştur. Kakma ve savatlama teknikleri Osmanlılar’ da süreç içerisinde önemini kaybederken, direk gümüşten yapılan eşyalar çok fazla gelişme göstermiştir. Gümüş eşyalar arasında sahanlar, kupalar, ibrikler, leğenler, güğümler, mangallar, şamdanlar, divitler, maşrapalar, sürahiler, aşurelikler, tabakalar, hamam tasları, nargile gövdeleri, gülabdanlar, buhurdanlar, çaydanlıklar ve fincan zarfları sayılabilir. Günümüzde üretilen gümüş eşya ve takılar arasında geleneksel özelliklerini koruyan örnekler bulunduğu gibi, çağdaş motiflere de yer verilmektedir (Peksen, 2010; Şekerci, 2014a, s. 22; K.K.6; K.K.17). Gümüş eşya kavramı takı dışındaki gümüş ile kuyumculuk teknikleri ile gümüş eşya ustaları tarafından üretilen tüm ürünler bu kapsamda değerlendirilir.

3.2. İstanbul Gümüş Eşya İşleme Sanatı Tarihi

Fatih Sultan Mehmet zamanında İstanbul’un bir kültür sanat merkezi (Türetken, 2022) yapılması kasti ile zanaatkârlar, alana direk etki eden maden sanatlarına bağlı alt üretim alanlarından bakır eşya üretimi (Dirlik ve Özen, 2019, s. 1100, 1117), gümüş üretimi, kuyumculuk ürün imalatı, metal kaplamacılığı gibi alanlar ile uğraşmakta idiler. Osmanlı yıllarca var olan geleneğe bağlı kaldı ve İstanbul’a gelen bu alandaki Ermeni, Arap, Yahudi, Süryani, Türk kökenli ustalar; Fatih tarafından korunan ve Konstantinapol’dan devir alınan Rum ustalar ile aynı potada eritmeyi başararak Dünya devletine hizmet eden Osmanlı tebaası haline getirildi. Ustaların aynı amaçta birleşmesi göçle beraber getirilen, sanat ve öznel yeteneklerinde birleştirilmesi ile bahis konusu olan eşsiz bir gümüş eşya işleme sanatı doğdu. İstanbul’da bulunan Rum sanatçılar gümüş eşya sanatının kullandığı kakma, kum döküm, dövü gibi üretim tekniklerini kullansa da sığ nitelikte kullanım eşyaları üretirken esas ağırlıklı

gümüşten kilise eşyaları ve freskleri yapmaktaydılar. İstanbul dışından gelen ve özellikle bakırdan üretim yapan ustalarsa özellikle işlevsel kullanım eşyaları yaparken gelen bazı ustalar ise kullanımdan daha çok dekoratif gümüş eşyalar üretmekteydi. Süsleme tarzlarına bakılınca da İstanbul'daki Rum sanatçılar daha çok sade ve dini öğeler seçerken yine gelen zanaatkarlarda da dini öğeler ile geleneksel motiflere rastlanmaktaydı (K.K.15.; K.K.9; K.K.7; K.K.4).

Resim 2: a. Ajur tekniği , b. Tesfiye ve Tasarım yapma, c. Kakma tekniği

Kaynak: Önkoyun, 2023.

Ustaların ve üretim teknikleri ile motiflerin birleşmesi ile form ve desen anlamında müthiş bir patlama yaşanarak zirveye ulaşıldı. Farklılaşma talebi, talebin yenilikleri tetiklemesi ile İstanbul gümüş eşya sanatını dünyada aranan eşsiz bir sanat haline getirdi. Gümüş takılar ve ev eşyaları da, birçok zanaatkarın güzel el yapımı parçalar üreterek endüstrileşmeye ve seri üretime karşı isyan ettiği Sanat ve El Sanatları hareketi (1894-1923) sırasında bir canlanma yaşadı (Sapphire, s. 2024; K.K.3; K.K.2.; K.K.1;). Elbette Rusya İngiltere İtalya İspanya gümüş eşya kullanma geleneklerine bağlı üretim yapsalar da İstanbul ile rekabet edilebilir düzeyde değillerdi. Elbette ki Osmanlı tebaasında azınlıklar dışında gümüş eşya kullanımı dine bağlı kaygılar ile sınırlı kalsa da İstanbullu ustalar tarafından üretilen eşyalar saraya ve ihracata gitmekteydi. Savaş eşyaları özellikle tören ve hayvan eşyalarının önemli bir kalem olması zanaatkârlar için artı bir kazançtı. Zanaatkârlar dünya devleti olmanın tüm gelişmişliklerinden kendi sanat alanlarında istifade ediyorlardı. Kapalıçarşı etrafındaki hanlarda üretim; savaşlar, ekonomik krizler, buhranlar vs ile bir iniş bir çıkış sürecine girse de dünya üzerindeki rekabet gücünü uzun yıllar kaybetmeden koruyabildi. İlerleyen bu süreç içerisinde özellikle Ermeni kökenli ustalar İstanbul'a özgü bu gümüş eşya sanatında sanatkarlıkları ve sanata getirdikleri yenilikler ile ön plana çıkmayı başardılar. Özellikle sanayi devrimi sonrası gümüş eşya sanatında tamamen elle yapılan üretimini kendi tasarladıkları makineler ile bu zanaata makineleri de monte ederek sanatta yeni bir evrilme yaşanmasına neden oldular (K.K.4; K.K.7; K.K.9; K.K.15; Kortel, 1996, s. 35). İstanbul gümüş eşya sanatı gerileyen bir devlette ilerlemesini ve evrilmesini halen sürdürüyordu. Monarşiden cumhuriyete geçiş ve yeni idare sistemi toplumu derinden etkileyen değişiklikleri de beraberinde getirdi. Bunlardan bir tanesi de tebaadan millet olmaya birey olmaya geçişi. Batının Osmanlı tebaasına sirayet etmeye başlayan milliyetçilik ve benlik olguları cumhuriyetin ilerleyen yıllarında meyvesini verdi. 1955 olayları ile (Kar ve Gündüz, 2020, s. 452, 486) İstanbul gümüş eşya sanatında çalışan birçok zanaatkâr İstanbul'u terk ederek başka ülkeler yerleşti (K.K.1.; K.K.9.; İkohaber, 2024). İstanbul yıllardır sürdürdüğü gelişimini kendi yetiştirdiği ustalarını yurt dışına göçle verdi. Buna bağlı çok vahim gelişme yaşanarak giden ustalar gittikleri ülkelerde geçimlerini sağlamak adına sanatlarını sürdürmelerine bağlı olarak artık İstanbul Gümüş eşya işlemeciliğine rakip olmuşlardı. Sanat artık kan kaybetse de yine de esas çöküş etkisini getirdiği köklü gelenekten dolayı henüz hissettirmiyordu. Teknoloji ve malzeme çeşitliliğinin artması Alman gümüşü denilen çok ucuz gümüşe benzeyen fason mamullerin çıkmasına neden oldu. Alman gümüşü (Wiggins, 2019) denilen bu gümüş eşya sahtesi ürünler İstanbul gümüş eşya üretiminde kalıcı hasarlardan

birisini oluşturdu (K.K.4; K.K.5). 80’lerin sonları ve 90’ların başları gümüş eşyanın en parlak dönemini yaşadı ve Pandeminin bitmesiyle 2020 yılından ihracatta en iyi dönem oldu (İkohaer, 2024, K.K.1.). Atölyeler ve ustaların bazıları 80’li ve 90’lı yıllarda patlayan talebe bağlı olarak gümüş eşya üretimini yanında Alman gümüşü eşyalar üretmeye başladılar. Satış vardı atölyeler çalışabiliyordu fakat gümüş eşyanın evrilmesi üretim olmadığı için artık durmuştu. Gümüş eşyaların motif ve formları hızlıca kopyalandığı için gümüş eşya üretimine direnen atölyeleri de bitirmek üzereydi. Çünkü görüntüde aynı olan bir ürüne alıcı onlarca kat fazla para ödemek istemiyordu. Özellikle İtalya da makineleşme Avrupa’nın talep ettiği ürünleri daha ucuza mal edip satması İstanbul’a olan talebi büyük oranda düşürmesi ile İstanbul gümüş eşya sanatı büyük bir yara daha alarak kayba uğramasına sebep oldu. Gümüş eşya atölyelerinde çirak olma talebi de kazançlardaki talebe bağlı olarak düştü. 2000 yıllarda ekonomide özellikle üretim ve ihracatta Çin (K.K.7; K.K.9; K.K.12; Mdirienzo, 2018) yeni bir oyuncu olarak ortaya çıktı. Gümüş eşya üretiminden fason gümüş eşya üretimine evrilen üreticiler rekabet edemedikleri Çin malı fason mamullerden dolayı hızla Pazar kaybederek hem iç hem dış pazarda hâkimiyetleri kaybettiler. Gümüş eşya üretimine devam eden atölyeler hızla kapanmaya başladı ihracatı sınırlı, iç pazarı kaybetmiş Gümüş eşya sanatkarları Geçmişten getirdikleri geleneksel özgün üretim metotlarını sürdürerek dünya pazarında varlıklarını sürdürmeyi başarsalar da aralıksız günümüze kadar kan kaybetmeye devam ettiler. 2010 lu yıllar da yurt dışından bazı ülkelerden gelenler İstanbul’dan gümüş eşya sanatkarlarını yurt dışına götürerek İstanbul gümüş eşya sanatının kendi özgü üretim tekniklerini kendi ülkelerinde üretirmeye başladılar (K.K.9; K.K.15; K.K.17). İstanbul gümüş eşya sanatı en büyük kayıplarından birini yaşamış ustalarını ve korunması gereken özgün sanatını yurt dışına götürülmesini engellenememiştir.

3.3. İstanbul Gümüş Eşya İşleme Sanatında Mevcut Durum

İstanbul gümüş eşya işleme sanatında günümüze değin gelinen süreçte artık çirak yetişmemekte, eski ustalar artık para için değil sanatın yaşaması için son nefeslerini verinceye kadar direniyor. Ebediyete giden ustalardan sonra atölyeler kapanıyor çirak zaten yetişmiyor, çocuğu olanlarında çocukları mesleği devir almıyor. Fatih Sultan Mehmet’in büyük öngörüsü ve devlet adamlığı ile Osmanlı tebasına ait zanaatkarların var ettiği İstanbul gümüş eşya sanatı son çırpınışları ile fedakâr Ermeni kökenli ve Türk kökenli ustaların elinde var olma mücadelesi vermektedir (K.K.4; K.K.8; K.K.9).

Tablo 1: *Gümüş Eşya İşleyen Hanlar 2013-2024 yılları*

Hanlar	2013 Yılında Gümüş Eşya İşlenen Hanlar	Hanlar	2013 Yılında Gümüş Eşya İşlenen Hanlar	Hanlar	2024 Yılında Gümüş Eşya İşlenen Hanlar
Büyük Yeni	Üretim Var	Şahin	Üretim Var	Büyük Yeni	Üretim Var
Emek	Üretim Var	Sümbüllü	Üretim Var	Kalcılar	Üretim Var
İmamali	Üretim Var	Valide	Üretim Var	Pastırmacı	Üretim Var
Kalcılar	Üretim Var	Yasemin	Üretim Var	Yaldızlı	Üretim Var
Kızlarağası	Üretim Var	Yaldızlı	Üretim Var	Emek	Üretim Var
Mercan	Üretim Var	Zincirli	Üretim Var	Kaşıkcı	Üretim Var
Pastırmacı	Üretim Var	Kaşıkcı	Üretim Var		

Kaynak: Gümüş Eşya Sanatkarları Derneği Kayıt Verileri (K.K.9).

Halen dünyada kendine ait özgünlüğü koruyan bu sanat bu fedakâr ustalar tarafından Kalcılar Han (Gümüşçüler Han) Yaldızlı Han, Emek Han, Kaşıkcı Han, Büyük Yeni Handa yok olmaya direniyor. Öncesinde sanat olarak bile sayılmadığı için devlet sanatçısı unvanı bile layık görülme (K.K.4; K.K.9; K.K.15) sonrasında uzun uğraşlar neticesinde bu hatadan dönülerek artık devlet sanatçısı unvanı alabilen bu fedakâr sanatkarlar 2020 yılından 2023 yılına kadar gelinen süreçte olumsuz gelişmeler yaşamaya devam ediyor. Hanlardaki gümüş eşya sanatı ile

uğraşan sanatkarlara ait işyerlerinin spekülatif boyutta yüksek meblağlar ile satın alınarak başka işlerde kullanılması bu sanatla özdeşleşmiş hanları birer birer işlevsiz kılıyor. Şu an İstanbul gümüş eşya sanatkarlarının %85 i Büyük Yeni Hana, yaşanan bu durumdan dolayı sığınmış durumda (K.K.9; K.K.15) fakat bu süreçte bu handa da gümüş eşya üreticilerinin belirtilen sebeplere bağlı kazanç durumlarından dolayı direnme pek olanaklı görünmüyor. Genç ve Dinamik Türkiye Cumhuriyeti Osmanlıdan devraldığı adı ile üretimi ile özgünlüğü ile dünyada eşsizliği İstanbul Gümüş Eşya üretim sanatını kaybetmek üzere olduğu net olarak görülmektedir.

3.4. İstanbul Gümüş Eşya İşleme Sanatında Yapım ve Süsleme Teknikleri

Gümüş eşya üretiminde meydana getirilen ürünler ister yapım ister süsleme tekniği olsun tek atölyeden tamamlanarak çıkmamaktadır. Gümüş eşya işindeki alt alanlarda çalışan uzmanlaşmış dövme, sıvama, kakma, kalem atma gibi branşlardaki atölyeler birlikte bir fabrika gibi çalışarak bir objeyi meydana getirirler (Şeherli, 2024; K.K.9). Gümüşten eşya yapma sanatında; dövme, döküm, sıvama’ dan üç esas yapım tekniği uygulanır. Günümüzde makine teknolojisinin gelişmesi ile pres tekniği de ilave teknik olarak gümüş eşya imalatında görülmektedir. **Dövme tekniğinde;** Sığ, ağzı genişçe olan sahan, sini, tabak, tas, gibi eşyalar yine dövme tekniği ile çökertme denilen, gümüş astarı içten vurarak çekiçleme tekniğiyle, yüksek ve derin olan vazo, maşrapa, ibrik, vb. eşyalar ise yükseltme denilen gümüş astarı dıştan çekiçleme tekniğiyle yapılır (K.K.2; K.K.6; K.K.15; K.K.17). **Döküm tekniğinde;** Farlı teknikler ile meydana getirilmiş kalıplara, istenilen madenin eritilip dökülmesine bağlı kalıptaki şekli alması sonucu malzemeyi üretim işidir. Kum, Santrifüj, Vakumlu, Gazlı döküm olmak üzere türleri vardır (Şekerci, 2014a, s.30-35; K.K.12). **Sıvama tekniğinde;** dövme ya da doğrudan astar gümüşün basit türdeki torna makinesi ile şekillendirilmesidir. İlk olarak meydana getirilecek ürünün tasarımına uygun şekilde çelik, ya da ağaç kalıp hazırlanır. Oluşturulan kalıp, torna diye isimlendirilen makineye takılır. Pul denilen astar metal makineye sabitlenir. Makineye sabitlenen astar gümüş yani pul ustanın bedensel gücü ile el ve beden yardımıyla çelik kalın çubuklarla kalıbın modelini alması sağlanana kadar bastırılır, yani sıvama işlemi yapılır (K.K.5; K.K.10). Çömlekçilik sanatındaki çarkta şekillendirilme işlemini andırmaktadır. **Pres tekniğinde;** Gümüş eşyaların süsleme desenlerinin kabartma olması ve desenin yinelenmesi gerekiyorsa, desenleri birer birer kabartarak yapmak yerine, daha hızlı sonuca ulaştıran, kalıpla kabartma diye isimlendirilen teknik uygulanır. Kabartılacak negatif desen, kurşun yada tunç kalıp yüzeyine oyulur. Bu oyuklu kalıp döküm ile de yapılabilir. Ardında tavllanmış şekildeki gümüş plaka, kalıpla birlikte hazırlanan oyuğun üzerine konup, arka kısmından çekiç vurularak gümüş astarın oyuk yerin içine girerek hazırlanan şekli alır (Soyhan, 1998, s.12-13; Şekerci, 2014a, s.36-38; K.K.3).

Resim 3: a. Dövü tekniği, b. Kum döküm tekniği, c. Sıvama tekniği

Kaynak: Önkoyun, 2023.12.Mayıs; Şekerci, 2013, s.31.

Gümüş eşya sanatında belirtilen yapım teknikleri ile üretilen mamulün güzelleştirilmesi için süsleme teknikleri olarak kakma, savat, kalem, telkâri, rodaj, mine, taş monteleme (sıvama), oksit, ajur, teknikleri tespit edilenlerdir. **Savat tekniğinde;** niello’da denilen doldurma şekli, İslami kültüre ait maden sanatlarında çokça uygulanmıştır. En başta Kafkasya, İran, Türkistan, Doğu Anadolu’ya ait gümüş ürünlerin yüzeyinde savat tekniğini çok sık görülür. Gümüş eşyaların yüzeylerine açılmış yuvalar ile yivlere doldurulur. Ürün düşük ısılarda fırınlanır. Toz şeklindeki kükürt ve maden birleşimi, ısıнын etkisiyle sıvı hale geçer. Bu sıvı yuvaların ile yivlerin içlerine yayılmasıyla ürünün zeminine kuvvetlice yapışır (Şekerci, 2009, s. 1335; Şekerci, 2014b, ss. 39-40). **Telkâri tekniğinde;** Bakır, gümüş yada altın, niteliğinde metallerin yumuşak olmalarından dolayı, elde edilen yarımamül halindeki tellerin, deseni ortaya çıkarak türde kıvrıp, eğip, bükerek birbirlerine yada herhangi bir tür metal ürün yüzeyine kaynak ile tuturma işlemidir (Şekerci, 2014a, ss. 41-44). **Mine tekniğinde;** metal ürünlerin yüzeylerine , yüksek derecelerde ısı işlemi yardımıyla cama benzeyen sır (mine) malzemesinin erime yolu ile yapıştırıldığı süsleme işidir (Ball, 2006, s. 41). Uygulama yapılan mine, metalin katılığına sahip olduğu gibi, camın parlaklığına, derinliğine ve saydamlığına da sahiptirler (Darty, 2004, s. 9). **Oksitleme tekniğinde;** madenin hazır oksit, klorak, tuz ruhu, çamaşır suyu, kükürt, siyah ayakkabı boyası, güçlü yapışkan siyah boyalar gibi kimyasallarla karartarak yapılan tekniktir (Şekerci, 2013, s. 45). **Ajur tekniğinde;** Madeni eser, üzerine; kesici ve delici aletler kullanılarak delikli süslemelerin yapıldığı tekniğe delik işi’de denir (K.K.1; K.K.11; K.K.14; K.K.16; Şekerci, 2013, s. 46). **Sıvama tekniğinde;** kapşon taşın ölçüsüne göre taşın oturabileceği bir yuva hazırlanır. Hazırlanan yuva gümüş eşya üzerinde istenilen yere kaynatıldıktan sonra taş yuvaya yerleştirilir. Yerleştirilen taşın üzerine maden sıvanarak taş sıkıştırılır (K.K.5; K.K.10; Şekerci, 2013, s. 48). **Rodaj tekniğinde;** gümüş eserler mekanik veya kimyasal usuller uygulanarak altınla kaplanabilir. İstanbul gümüş eşya sanatında bitim işlemleri diye tabir edilen işlemler esnasında kullanılan tekniklerdendir. Ortaya çıkartılan gümüş eşyaların yapım aşamaları tamamlanmasının ardından yüzeylerine gümüş rodaj kaplanarak renklerinin ve görüntülerinin daha estetik olması sağlanır. Rodaj işleminde üretime bağlı olarak farklı renk yada ayarlarda radyum birleşimi eriyikler kullanılabilir (Şekerci, 2013, ss. 49-59). **Kalem tekniğinde;** Çelik kalemlerle metalin yüzey kısmına derin izler açmak suretiyle bir deseni meydana getirme tekniği işine kalem işi, tekniği uygulayan ustalara da kalem ustası-kalemkâr denir. Tekniğin alt türü olan çalma ve kazıma teknikleri kullanılan çelik kalemin türüne göre isim alır. Gümüş ile altın türü metallerin esnek ve yumuşak olmasından kalem işi tekniği bezemelerinde genellikle bronz kalemler tercih edilir. Kalem işi tekniği tunç çağının en başından olmak üzere kuyumculuk alanında metallerin süslenmesinde sıkça kullanılmıştır (Türe ve Savaşçın, 2000, s. 41; Parlak, 2021, s. 86; K.K.9). **Kakma tekniğinde;** bilinen ve kullanılan en eski tekniklerden birisi olarak karşımıza çıkar. Elastik zemin üzerine oturtulan metal astar, değişik türdeki uçlara sahip çelik kalemler çekiçler vasıtasıyla dövülerek arzu edilen şekil verilir. Kısaca, metal astarın üzeri kabartma motifler ile bezenir. Çok fazla emek ve zamana ihtiyaç duyulan tekniklerden birisidir. Teknik uygulanırken kullanılan metodlara çakma, çarpma gibi türlü isimler verilir. Maden astar zift diye tabir edilen yapışkan maddenin üzerine ısıtılarak yapıştırmak sureti ile tutturulur. Çekiç, çelik kalem vasıtasıyla çizilen desenlerin kabartılması ile dış yüzeydeki zeminin çökertilip desenin var olan ayrıntılarının işlenerek geçirilme işlemine kakma denir. Kabartma veya repousse diye de bilinmektedir (Köroğlu, 2004, s. 10; Savaşçın ve Türe, 1988, s. 14,15; Baykal, 1986, s.49; Şekerci, 2013, s. 5; K.K.3; K.K.8; K.K.9; K.K.13;).

Resim 4: a. Kakma tekniği, b. Kalem tekniği, c. Telkari tekniği d. Ajur tekniği e. Sivama tekniği

Kaynak: Parlak, 2021, s.86; Şekerci, 2013, s.43,46,48,99.

3.5. İstanbul Gümüş Eşya İşleme Sanatından Örnek Ürün ve Özgün Tasarımlar

İstanbul gümüş eşya sanatını benzersiz kılan ve yurt dışından talep sağlayan noktalardan bir tanesi de özgün tasarımlarının olmasıdır. Tasarımların özgünlüğünün azalması ya da özgün tasarımların kopyalanması bu sanatın yaşadığı sıkıntıların başında gelmektedir. Sanatın kendini günümüz tasarım teknolojilerinin başında gelen Cad-Cam teknolojileri adaptede edememesi İstanbul'a özgün tasarımların devamlı tekrar edilmesine ve yeni tasarımlar ortaya çıkartılamamasına neden olmaktadır. Dünyada repousse olarak bilinse de İstanbul Gümüş eşya sanatına özgü tekniklerden birisi de şekil 5 a ve b de görüldüğü üzere kakma süsleme tekniğidir. Yine özgün tekniklerden olan şekil 5 c de görüleceği üzere aznavur süsleme tekniğidir (Şekerci, 2013, s.168, 169; K.K.4; K.K.9; K.K.15). 1875'li yıllarda erken örnekleri Fransa'da görülen teknik Ermeni ustalar aracılığı ile Osmanlıya geçerek Aznavur isimli bir usta tarafında geliştirilmiş ve bir de bu tekniği uygulayabilen makine icat edilmiştir (Kortel, 1996, s. 35; K.K.15).

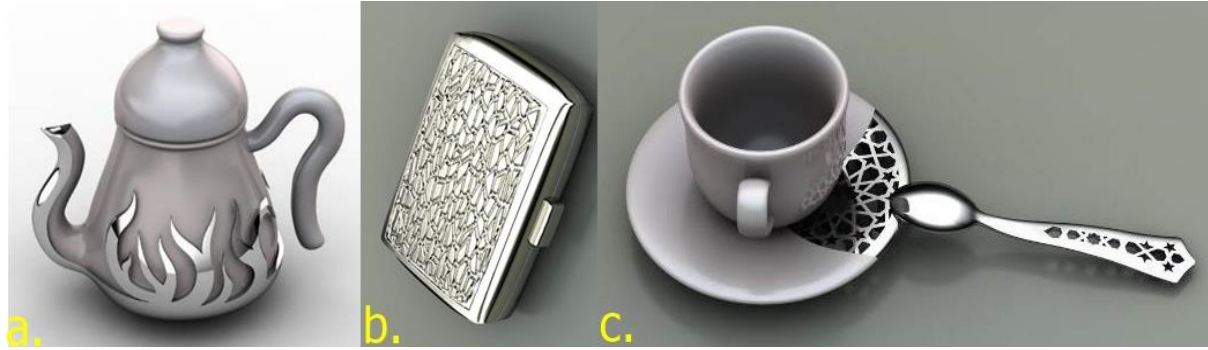
Resim 5: a. Gümüş İbrik ve Maşrapa Kakma Süslemeli, b. Gümüş Tabaka Kakma-Oksit Süslemeli, c. Gümüş Sürahi Aznavur-Ajur Süslemeli

Kaynak: Şekerci, 2013, s.129, 276, 279.

Gümüş eşya işleme sanatının Şekil 4 a, b, c'de görüldüğü üzere günümüz teknolojisine adapte sorunu ve yeni özgün tasarımlar ortaya çıkartamamasındaki en önemli etmenlerden bir tanesi de çırak yetiştirememesidir. Mevcut çırakların çoğunluğu baba mesleği aracılığı ile mesleğin devamını sağlarken geleneksel sanatların çoğunda olduğu gibi maddi kazancın düşüklüğü en temel sorun olması sebebi ile dışardan çırak bulunmakta zorlanılmaktadır (Şekerci, 2013, s. 144,145,146,148,170; Saklavçı, 2023, s. 4; K.K.9). Buna bağlı olarak meslek yok olmakla karşı karşıya kalmıştır. Günümüzde de şu anki şartlarda belirtilen durumlar ile ilgili pozitif yönde herhangi bir gelişme yaşanmazken İstanbul gümüş eşya işlemeciliğinin karşılaştığı sorunlar negatif yönlü eğilimini sürdürdüğü görülmektedir.

Resim 6: a. Gümüş Çaydanlık Tasarımı Ajur Süslemeli, b. Gümüş Tabaka Tasarımı Kakma-Oksit Süslemeli, c. Gümüş Fincan Takımı Tasarımı Ajur Süslemeli

Kaynak: Şekerci, 2013:288, 303, 309.

4. Sonuç ve Tartışma

İstanbul gümüş eşya işleme sanatında ürünlerde kullanılan metal gümüştür. Gümüş işçiliğinin merkezi İstanbul özellikle XVI. ve XVII. yüzyıllar zirvede olmak üzere XIX yüzyıl sonlarına kadar bu niteliğini koruyabilmiştir. İstanbul’a Osmanlının egemenliği altındaki bölgelerde sanatçıların getirilmesi sanatın gelişimine katkı sağlamıştır. Sanat yerel sanat öğeleri ile birleşerek özgün sanat niteliği göstermektedir. Dünyada bazı ülkelerin fason ve ucuz üretimleri ile yeni tasarımlar yapılamaması buna bağlı kazancın düşmesi sonucunda çırak yetiştirilememesi sanatı yok olmanın eşiğine getirmiştir. Kalcılar Han yani halk arasında bilinen tabiri ile Gümüşçüler Han ve Büyük Yeni Han sanatın sıkışıp kaldığı merkez ticaret üsleri olmuştur. Çoğu Hanlardaki gümüş eşya işleyen dükkânlar yüksek fiyatlar ile satın alınarak başka işler yapılmakta ve sanat gelir seviyesine uygun Kapalıçarşı’da kendine üretim yeri bulamamaktadır. Sanatta esas itibari ile dört temel dokuz süsleme tekniği en yaygın teknikler olarak tespit edilmiştir. Özgün ürünlerin yenilenmesi ve yeni tasarımların ortaya çıkartılamaması ustaların yurt dışına gitmeleri Cad-Cam teknolojilerinin sanata adapte edilememesi sanatın gerileme sürecini sürdürmesine neden olduğu görülmüştür.

Devletimizin ilgili kurumları başta Kültür Bakanlığımız, Sanayi ve Ticaret Bakanlığımız, İlçe Belediyeleri dünyaca ünlü, köklü, günümüze kadar getirmeyi başarabilen, neredeyse 600 yıllık bu sanat alanımıza devlet projeleri eliyle, UNESCO aracılığıyla sahip çıkılmalıdır. Gelire bağlı geçim kaynağı olma özelliğini çoktan kaybetmiş sadece sanat boyutu kalmış bu milli sanatımız için artık sayılabilecek kadar az olan bu sanatkarlara, spesifik İstanbul gümüş eşya sanatı ismi ile münhasır bir hanın veya alanın tahsis edilerek sanatın ve sanatkarların bu yerde toplanmasının sağlanarak gerekli desteklerin verilmesi İstanbul gümüş eşya sanatının gelecek kuşaklara aktarılması, atalarımızın emeklerini, zanaatkârlarımızın emanetini korumak adına elzem olduğu gerçek bir vakia olarak devletimiz ve milletimizin önünde durmaktadır.

Kaynakça

- Alp, S. (2008) Balkanlar’da Osmanlı dönemi maden sanatı XV.-XVIII. yüzyıllar arasında faaliyet gösteren gümüş işi atölyeleri. *EFD Edebiyat Fakültesi Dergisi/JFL Journal of Faculty of Letters*. 25(2), 15-35.
- Bal, M. (2016). Kapalıçarşı’nın muazzam tarihini gözler önüne seren 14 nostaljik fotoğraf . (Erişim Tarihi: 15.05.2024). <https://listelist.com/kapali-carsi-fotograflari>.
- Ball, R. (2006). *Enammelling*. London: A.&C. Black Yayınları.
- Baykal, H. A. (1986). Gümüş kamacılık. *P Sanat Kültür Antika Dergisi*. 1(11), 49-53.
- Darty, L. (2004). *The Arf of enameling*. New York: Lark Books Yayınları.

- Demir, N. (2021). *Bozkurt ve Ergenekon destanı*. İstanbul: Türkiye Cumhuriyeti Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Dirlik, S. ve Özen, Ş. (2019). Ustalığın sonu yok! Gerileyen bakır eşya imalatı işkolunda hayatta kalma . ed. Tamer Koçel 27. *Ulusal yönetim ve organizasyon kongresi bildiriler kitabı* içinde (ss. 1100-1117). İstanbul: İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi Yayınları.
- Durmuş, İ. (2019). Eski Türk savaş araç-gereç ve taktiği. *Selçuklu Medeniyeti Araştırmaları Dergisi (SEMA) Journal of Seljuk Civilizational Studies (JSCS)* 4(4), 49-70.
- Eyice, S. (1992). *Büyük Çarşı*. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Eyüp, D. (2024). Fatih Sultan Mehmed. (Erişim Tarihi: 29.10.2024). <https://www.forumtarih.com/blog/fatih-sultan-mehmed.6>.
- Göksu, E. (2019). Türkler kuşatma araç-gereçleri teknolojisiyle ne zaman tanıştı? When did the Turks Get Acquainted with the Technology of Siege Engines?. *ANTAKİYAT/Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2(1), 40-51.
- İkhaber, (2024). İhracat olmasaydı gümüş eşya sektörü bitmişti. (Erişim Tarihi: 29.10.2024). <https://www.ikohaber.com/haberler/ihracat-olmasaydi-gumus-esya-sektoru-bitmisti>.
- İnalcık, H. (2015). *Fatih Sultan Mehmed'in İstanbul'u, antik çağ'dan xxi. yüzyıla büyük İstanbul tarihi*. İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi (İBB) Kültür AŞ. ve Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi (İSAM) Yayınları.
- Kar, A.T ve Gündüz, U. (2020). 6-7 Eylül 1955 Olayları ışığında Türkiye'de basın, toplum ve siyaset ilişkisi. *International Journal of Cultural and Social Studies (IntJCSS)*, 6(2) ss:452-486.
- Kaya, A. (2024). Tarihi kapalıçarşı'nın yenilenen çatısı özel turlarla geziliyor. (Erişim Tarihi: 24.02.2024). <https://www.aa.com.tr/tr/kultur/tarihi-kapalicarsinin-yenilenen-catisi-ozel-turlarla-geziliyor/3334452>.
- Kayaoğlu, İ. (1985). Bakırcılık. ed. İ. Öztürk ve Ş.Sezgin. *Ulusal el sanatları sempozyumu bildiriler kitabı* içinde (ss. 185-342). İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınları.
- Kortel, E.V. (1996). *Geç dönem osmanlı gümüş sanatı*. [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Koroğlu, G. (2004). *Anadolu uygarlıklarında takı*. İstanbul: Türk Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü Yayınları.
- Mdirienzo, B. (2018). *China to continue driving global silver market forward* . (Erişim Tarihi: 24.02.2024). <https://silverinstitute.org/china-continue-driving-global-silver-market-forward>.
- Memurlarnet. (2024). *Tarihin seyrini değiştiren Türk silahları* (Erişim Tarihi: 29.10.2024). <https://www.memurlar.net/album/23906>.
- Önder, M. (1995). *Antik ve eski eserler kılavuzu*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Önkoyun, S. (2023, 12 Mayıs). *Gümüşün sesi-kapalıçarşı gümüş eşya el sanatlarının ustaları*. ed. Dilara Yıldız. Altın Dünyası Yayın Gurubu. [Video].You Tube. <https://www.youtube.com/watch?v=GtPJXuZJ4QA>. Erişim Tarihi: 29.10.2024.
- Parlak, Y. (2021). Kuyumculukta Erzurum işi (Kesme ajur) yapım ve işleme teknikleri. *Kalemişi Dergisi*, 18(2021 Bahar), 75–88.
- Peksen, A. (2010). *Türkiyede gümüş eşya işlemeciliği*. (Erişim Tarihi: 15.10. 2010) peksenali.

- blogspot: <http://peksenali.blogspot.com/2010/04/tukiyede-gumus-isciligi-tarhi-ve.html>.
- Realhistory. (2024). Fatih Sultan Mehmed’in hayatı. (Erişim Tarihi: 03.03.2024) <https://realsite.com.tr/fatih-sultan-mehmed-in-hayati/>
- Roux, J.P. (1989). Osmanlı sanatı. çev. Mübahat Türker Küyel. *Erdem*, 6(18), 893-932.
- Saklanıcı, F.K. (2023). *Sivas ilinde gümüş işlemeciliği*. Ankara: İksad Yayınları.
- Sapphire, N. (2024). *Early history & impact of silver*. (Erişim Tarihi: 15.05.2024).<https://www.thenaturalsapphirecompany.com/education/history-precious-metals/the-history-of-silver/?srltid=AfmBOopgNT1AIn4-ExU306PIp9dg-k1PiSiPREsbvW6fXE9B1M9teBEC>
- Savaşın, M. Y. (1985). Anadolu takıları tarihsel- teknolojik gelişimi. *P Sanat Kültür Antika Dergisi*. 2(8), 10-16.
- Savaşın, Y. ve Türe, A. (1988). Takı malzemeleri ve teknikleri. V. *P Sanat Kültür Antika Dergisi*. 33(1), 13-16.
- Serdaroğlu, Ü.S. (2015). *İstanbulun bedestenleri, antik çağ’dan XXI. yüzyıla büyük İstanbul tarihi*. İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi (İBB) Kültür AŞ. ve Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi (İSAM) Yayınları.
- Şeherli, S.E. (2024, 12 Ekim). *Gümüş eşya el sanatları yasatılmaya devam ediyor*. ed. Kuyum Dünyası Haber Portalı. [Video]. Kuyum Haber <https://kuyumhaber.com/category/sektor/gumus-esya-el-sanatlari-yasatilmaya-devam-ediyor> Erişim Tarihi: 13.10.2024.
- Şekerci, H. (2009). Kuyumculuk eğitiminde uygulatılan savat tekniğinde kullanılan savat malzemesinde yeni değerler üzerine araştırma. *I.Uluslararası 5. Ulusal Meslek Yüksekokulları Sempozyumu* içinde (ss. 1130-1336). Konya: Selçuk Üniversitesi Yayınları
- Şekerci, H. (2014a). *İstanbul ilindeki gümüş işlemeciliği*. [Yayımlanmamış doktora tezi]. Ankara: Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Şekerci, H. (2014b). Kuyumculukta savat tekniği ve savatlı takı uygulamaları. *E-Journal of New World Sciences Academy (NWSA)*. 9 (4), 100-109.
- Şekerci, H. (2021). Türkiye’de milli kültür bağlamında kuyumculukta gümüş eşya yapımı. M. Kandemir (Ed.) *Orta Asya’dan Anadolu’ya Türk sanatlarının dünü bugünü kitabı* içinde (ss. 1- 9) içinde Kahramanmaraş: Kahramanmaraş Büyükşehir Belediyesi Yayınları.
- Türe, A. ve Savaşın, M. Y. (2000). *Kuyumculuğun doğuşu*. İstanbul: Goldaş Kültür Yayınları.
- Türetken, M. (2022). Entelektüel bir hükümdar: Fatih Sultan Mehmet. (Erişim Tarihi: 15.05.2024). <https://www.aa.com.tr/tr/gundem/entelektuel-bir-hukumdar-fatih-sultan-mehm-et/2578499>.
- Uzunçarşılı, İ.H. (2019). *Anadolu Selçukluları ve Anadolu Beylikleri hakkında bir mukaddime ile Osmanlı Devleti’nin kuruluşundan İstanbul’un fethine kadar*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Wiggins, P. (2019). What are nickel silver, german silver and alpaca?. (Erişim Tarihi: 28.03.2024). <https://www.thesprucecrafts.com/nickel-german-silver-alpaca-149118>.

Kaynak Kişiler

- K.K.1.** Balık, Miran, 1951, İstanbul, Gümüş Eşya Ajur-Delik İşi Tekniği Ustası (2016-2020-2024, İstanbul)

- K.K.2.** Biros, Samuel, 1953, Sarıkaya, Gümüş Eşya Dövü Tekniği Ustası (2014-2020-2024, İstanbul)
- K.K.3.** Damar, Bedros, 1958, Mutki, Gümüş Eşya Kakma-Pres Tekniği Ustası(2013-2020-2024, İstanbul)
- K.K.4.** Dikenel, Mehmet, 1956, Eskişehir, Gümüş Eşya Yapım Ustası (2011-2013-2014-2016-2018-2019-2020-2024, İstanbul)
- K.K.5.** Durmuş, Melik, 1968, Erzurum, Gümüş Eşya Sıvama Tekniği Ustası (2018-2020-2024, İstanbul)
- K.K.6.** Gedikoğlu, Garbis, 1964, İstanbul, Gümüş Eşya Dövü Tekniği Ustası (2012-2020-2024, İstanbul)
- K.K.7.** Kandemir, Halit, 1952, İstanbul, Gümüş Eşya Yapım Ustası (2011-2014-2015-2019-2020-2024, İstanbul)
- K.K.8.** Karaman, Aydın, 1974, İstanbul, Gümüş Eşya Kakma Tekniği Ustası (2020-2024, İstanbul)
- K.K.9.** Karaman, Şahin, 1976, İstanbul, Gümüş Eşya Kakma Tekniği Ustası/Gümüş Eşya Sanatkarları Derneği Başkanı (2017-2020-2024, İstanbul)
- K.K.10.** Kır, Murat, 1972, Batman, Gümüş Eşya Sıvama Tekniği Ustası (2013-2020-2024, İstanbul)
- K.K.11.** Öztürk, Erdal, 1986, Muş, Gümüş Eşya Ajur-Delik İş Tekniği Ustası (2014-2020-2024, İstanbul)
- K.K.12.** Öztürk, Fazlı, 1948, Kastamonu, Gümüş Eşya Kum Döküm Tekniği Ustası (2012-2013-2020-2024, İstanbul)
- K.K.13.** Şahin, Metin, 1964, İstanbul, Gümüş Eşya Kakma Tekniği Ustası (2013-2020-2024, İstanbul)
- K.K.14.** Şentürk, Özcan, 1970, İstanbul, Gümüş Eşya Ajur-Delik İş Tekniği Ustası (2014-2020-2024, İstanbul)
- K.K.15.** Taş, Aruş, 1956, Sason, Gümüş Eşya Dövü Tekniği Ustası (2012-2014,2020-2024, İstanbul)
- K.K.16.** Teke, Ertuğrul, 1954, İstanbul, Gümüş Eşya Ajur-Delik İş Tekniği Ustası (2017-2020-2024, İstanbul)
- K.K.17.** Topbaş, Zeki, 1960, Sivas, Gümüş Eşya Dövü Tekniği Ustası (2013-2020-2024, İstanbul)